

Башманівський В.І. Естетична програма духовного оновлення нації в інтерпретації М.К.Зерова // Українська література в загальноосвітній школі. – 2004. – № 3. – С. 34-35.

Валерій Башманівський
м.Житомир

Естетична програма духовного оновлення нації в інтерпретації М.К. Зерова

У розвитку суспільства одним із вагомих орієнтирів є виховання національного духу. Це ґрунт, що дає життя новому мисленню.

До цього питання зверталось багато діячів культури, на що вказує літературно-критична спадщина І.Котляревського, Г.Квітки-Основ'яненка, П.Куліша, Т.Шевченка, Лесі Українки, І.Франка, Б.Грінченка. Зверталися до цього питання й представники літературної інтелігенції ХХ ст., думки яких часто розходились, що й стало причиною багатьох словесних баталій. Особливо виділяється літературна дискусія 1925-1928 років. Вона сконцентрувала в собі енергію полемічних виступів на площині мистецтва й життя, загострила громадське сумління, порушивши найсуттєвіше питання: бути чи не бути українській літературі як складовій частині розвитку культури нашого суспільства в загальній будові світових надбань.

Саме стан літератури 20-х років і літературна дискусія з цього приводу стали тим дзеркалом, що відбило полярність поглядів на красне письменство в Україні. Цікавими, як на наш погляд, є думки частини поетів і літературознавців, що виділилися, як прихильники неокласичного напрямку в розвитку літератури - Микола Зеров, Максим Рильський, Павло Филипович, Михайло Драй-Хмара й Освальд Бургардт (Юрій Клен). Зблизило їх знання багатьох мов, глибока ерудиція, схожість естетичних смаків, любов до української мови, до строгої форми викладу та прихильність до класичної спадщини світової літератури. Митців об'єднала система світосприймання, рисами якої є "аристократизм духу" та творчий інтелект, прагнення до гармонії між раціональною сферою та почуттями, до високої культури мислення та поетичного мовлення.

Визнаним лідером серед неокласиків вважається Микола Костьович Зеров - видатний поет, перекладач, літературознавець і критик, який у своїх дослідженнях та наукових розвідках звертався до осмислення загальнолюдських етичних та естетичних цінностей.

Думки про національне відродження нації, про становлення української літератури ХХ ст. спонукали М.Зерова до напруженої творчої роботи. Йому вдалося закласти наукову базу під заклик М.Хвильового орієнтуватися на "психологічну Європу", зробити глибокий літературно-критичний аналіз діяльності українських літературних організацій. З 1925

року М.Зеров активно включається в літературну дискусію. Продуктивність роботи цього митця вражаюча. Тільки журнал "Життя і революція" за 1925 рік вмістив 16 різножанрових матеріалів М.Зерова, а до них можна додати виступи в інших часописах, газетах, доповіді на засіданнях історико-літературного товариства при ВУАН: "Українська література в 1924 році", "Запізнілий романтик — Я.Щоголів", "Творчість Марка Черемшини", "Черемшина і ми". У тодішньому літературному житті М.Зеров був центральною постаттю. Крім згаданих публікацій, він бере участь в обговоренні наукових та критичних доповідей. Доречно згадати ще одну подію 1925 року. Це диспут "Шляхи розвитку української літератури", що проходив у залі бібліотеки Всеукраїнської Академії наук у Києві й став потужним підсилювачем літературної дискусії. У ньому взяли участь представники всіх літературних організацій Києва, а також письменники, що не входили до об'єднань. Основним питанням стали пошуки шляхів подальшого розвитку українського мистецтва. Саме тоді М.Зеров вказав на негаразди літератури: 1)"вопіюче нещасття"; 2) нездорова обстановка гурткової виключності й привілеїв; 3) нехтування формою та ін. Проти цих негараздів критик висуває свої вимоги, завдяки яким відновиться й підніметься рівень культури нації: "1.Засвоєння величного досвіду всесвітнього письменства, тобто хороша літературна освіта письменника і вперта систематична робота коло перекладів. 2.Вияснення нашої української традиції і переоцінка нашого літературного надбання. 3.Мистецька вибагливість, підвищення технічних вимог до початкуючих письменників [2:580]. На думку М.Зерова, програма може бути повністю втілена тільки тоді, коли в мистецьких колах існуватиме здорова літературна конкуренція.

Відомо, що розвиток високохудожнього мистецтва можливий тільки в культурно розвиненому суспільстві. А для того, щоб саме так було, необхідно уважно вивчати історію, культуру, традиції як свого народу, так і всього світу. М.Зеров стверджує, що тільки у взаємодії з культурою Європи можна будувати сучасне суспільство. Так, у статті "Європа - Просвіта - Освіта - Лікнеп" критик писав: "Чому б не гадати, що в Європі ще багато є джерел соціального та ідеологічного оновлення... її душа /фаустівська, як визначає Шпенглер/ живе в її культурному набуткові. Хіба опанувати цей набуток не є наше завдання?" [2:569].

Літературознавець вкотре звертається до митців, вимагаючи постійного контактування з культурними джерелами людства. У тій же роботі зазначає: "Досить уже "повторяти зади". Ближче до джерел! - от що має стати нашим гаслом... Колись Драгоманов говорив, що він не розуміє культурного діяча на Україні без знання мов, безсило на власноруч зорієнтуватися в здобутках Заходу... Вимоги Драгоманова не втратили своєї слушності по сей час..." [2: 571].

На думку М.Зерова, тільки серйозна праця дасть змогу вибудувати свідому своїх обов'язків інтелігенцію, яка допоможе народові здолати

примітивізм, що панує в культурі: "В наших літературних обставинах все ще мало справжньої культури. Мало знань, мало освіти, і "наука не в авантаже обретається". Трактуючи речі з чужого голосу, не стикаючись з теоріями, яких додержуємо, віч-на-віч, незнайомі з джерелами, ми утворюємо собі різні фантастичні уявлення і живемо серед них, не помічаючи їх потворної неправдоподібності"[2: 572].

Микола Зеров вказує на незадовільний стан культурного життя суспільства, де недостатньо розвинута книжна продукція, театр, музика, що призводить до неповноцінного розвитку нації. У статті "Євразійський ренесанс і пошехонські сосни" критик сказав: "У нас ще не створено відповідної культурної атмосфери /.../ ми вийшли на широкий шлях історії, а тим часом скрізь — сліди застарілої "малоросійщини", провінціальності - і "галици свою речь говоряхуть" /риса запустіння: провінціальне місто, зачинені віконниці, тихо, - і тільки галки кричать/. І рівним шумом тужить "не сибірська тайга", то виросла з культурного колись сосняку..." [2: 581].

Із цього запустіння, за М.Зеровим, існує єдино правильний вихід - це робота, а не порожні балачки. Адже наш народ таїть в собі велетенські сили, "треба лише знати, як ті сили збудити до життя." [2:575].

Ось саме це завдання й мають розуміти діячі культури, беручись до виконання своєї головної місії - естетичного оновлення свідомості української нації.

М.Зеров, як і інші неокласики, вимагав від письменників суворості й нещадності до зайвих слів, до нечітких форм та виразів. При цьому, вважаючи, не варто забувати про елементи новизни, оригінальності, несподіваності, творчої свободи, бо саме ці риси є визначальними особливостями вільної діяльності митця. Художник, на його думку, має займати позицію поза подіями, як зацікавлений спостерігач, та в той же час, розуміючи ціннісний сенс перепетій, що відбуваються, він має співпереживати. Такий своєрідний підхід, за М.Зеровим, дозволить художній активності митця іззовні об'єднати, оформити й завершити події.

Форма, окреслюючи зміст ззовні, надає твору ретроспективних елементів, завдяки чому читач відчуває себе частиною вселюдської історії світу, бачить незламність вікових традицій, єдність поколінь, а крім цього, помічає орієнтири подальшого культурного зростання.

Так, М.Зеров у сонеті "PRO DOMO" сказав:

Яка ж гірка, о Господи, ця чаша,
Ця старосвітчина, цей дикий смак,
Ці мрійники без крил, якими так
Поезія прославилася наша!

Що не митець, то флегма і сіряк,
Що не поет — сентиментальна кваша...
О ні! Пегасові потрібна паша,

Щоб не загруз у твані неборак.

Класична пластика, і контур строгий,
І логіки залізна течія –
Оце твоя, поезіє, дорога.
Леконт де Ліль, Жозе Ередія,
Парнаських зір незахідне сузір'я
Зведуть тебе на справжні верхогір'я. [3:66].

Саме в цьому сонеті, що мав початкову назву "Молода Україна", й міститься естетична програма розвитку української національної культури.

Неокласики зверталися до античної лірики, до творів французьких "парнасців", зразків російського "срібного віку", намагалися використовувати і комбінувати літературні форми та образи минулих часів, ні на мить не забуваючи про мистецьку досконалість.

У творчості М.Зерова, як і інших неокласиків, домінують чинники, які можна визначити з погляду поєднання двох ціннісних систем - змісту й форми. Адже в кожному суттєвому моменті художності вони перебувають у постійній взаємодії. Завдяки естетичному розумінню природи цих чинників, неокласикам вдається гармонійно поєднувати внутрішню закономірність дії і пізнання.

На думку М.Зерова, процес духовного оновлення суспільства має розпочатися з гармонії між людськими почуттями й природою. Це має бути порив думок, мрій, бажань, що йтимуть від серця - тільки в такому випадку національний дух буде піднятий до вселюдських масштабів. Здійснюватимуть цей задум освічені й гуманні представники інтелігенції, які мають доброзичливий характер, прагнуть досягнути вселюдської гармонії.

Процес побудови національної свідомості цікавив М.Зерова протягом всього життя. Він підтримував шляхи повноцінного розвитку свого народу. Літературно-критичними статтями, перекладами, власними поезіями митець доводив, що українське мистецтво є повноцінним складовим елементом слов'янської культури; намагався зорієнтувати українство на розуміння місця своєї держави та її історії, на усвідомлення особливостей характеру свого народу. Не останнє слово в цьому процесі має сказати й освіта. Саме завдяки освіті, самоосвіті та самовдосконаленню зростатиме рівень свідомості нації.

М.Зеров проникливо досліджував всі сторони розвитку літератури. Визначав недоліки, які заважають духовному становленню людської спільноти. Це й неувага до нової української поезії, залежність молодих вітчизняних поетів від другорядних російських літературних діячів, банальні переспіви Шевченка та ін. Звертав увагу сучасників на те, що в процесі духовного зростання нації мають брати участь як ніжність і м'якість, так і мужність та воля. Автор літературно-критичних статей накреслює орієнтири для мистецького вдосконалення, де домінують інтелектуальність і професіоналізм, ідейно-емоційна переорієнтація на високу культуру образу

та засвоєння багатств світової класики.

Після цього й почнеться новий етап розвитку нації, процес повноцінного духовного збагачення. Для того, щоб він, не зупиняючись, рухався далі, знову й знову має бути ретельне опрацювання естетичної бази українців: "Ми повинні засвоїти найвищу культуру нашого часу не тільки в її останніх вислідах, але і в її основах, бо без розуміння основи ми залишимося "вічними учнями", тобто такими, які ніколи не можуть з учителями порівнятись"[2: 582].

М.Зеров підводить читачів до висновку: свідомість, культура нації має творитись на базі передових досягнень сучасного і минулого як української землі, так і прогресивних здобутків всієї світової культури. Тільки тоді український народ стане повноправним членом вселюдської світобудови. М.Зеров будив національну свідомість українського народу, адже через неї приходить усвідомлення потреби власної держави й прагнення до державотворення. Він, як і всі неокласики, прагнув відновити в серці своєї нації почуття обов'язку, гордості, патріотизму, самоповаги, честі; тих рис, які за роки перебування в складі імперії були забуті та замінені протилежними - почуттями меншовартості, нехтуванням честю, гідністю та національними інтересами.

Його творам характерна висока філологічна культура, самостійність художнього мислення, інтелігентність, щирість самовираження. У роботі він завжди лишався уважним до всього нового, до історичного досвіду людства й до навколишнього життя.

Отже, М.Зеров теоретично обґрунтував і практично здійснив естетичну програму духовного оновлення свідомості нації, намагався вивести українську літературу на світовий обшир, виховував у читачів пошану до національних традицій, формував складові частини національного світогляду, почуття самоповаги, гідності, честі.

Список використаної літератури

- 1.. Атом серця. Українська поезія першої половини ХХ ст.-К.,1993.- 350 с.
2. Зеров М. Твори: У 2-х т. -К.: Дніпро, 1990.-Т.2.- 601 с.
3. Зеров М. Твори: У 2-х т. -К.: Дніпро, 1990.-Т.1.- 844 с.

Відомості про автора

Башманівський Валерій Іванович – ст.викладач кафедри української літератури Житомирського державного педагогічного університету імені Івана Франка, аспірант кафедри української літератури. Науковий керівник доктор філологічних наук, професор Білоус Петро Васильович.

Дом.адреса: м. Житомир, вул.Войкова,4, кв.8-а, д.т. 37-84-63.